
Socijaldemokracija i zemlje u razvoju

Mladen Staničić

1. Politika socijaldemokracije prema zemljama u razvoju u posljednjih deset godina

Kad se govori o politici socijaldemokracije prema zemljama u razvoju u posljednjih deset godina treba razlikovati dva njena aspekta. Jedan je politički, a drugi ekonomski. Politički aspekt je mnogo konkretniji, direktniji i diverzificiraniji. Ekonomski aspekt općenit je u geografskom smislu, pa prema tome i globalan, te nekim svojim implikacijama zadire u suštinu same teorije politike socijaldemokracije i to ne samo kad je riječ o zemljama u razvoju i o odnosu prema njihovom ekonomskom položaju. Jer odnos socijaldemokracije prema međunarodnim ekonomskim problemima, koji proističu iz odnosa između razvijenih i zemalja u razvoju, zadire duboko i u teoretska pitanja razvoja socijaldemokratske misli o odnosima između društveno-političkih sistema. Želi li, naime, socijaldemokratski pokret zauzeti jasnije stavove prema sadašnjim međunarodnim ekonomskim odnosima, kako bi sam sebi stvorio mogućnosti za što efikasnije širenje svoga političkoga utjecaja, mora najprije u svojoj sredini raščistiti neke dileme i proturječja koja su se u najvećoj mjeri pojavila penetracijom građanske ideologije i političkom i ideološkom homogenizacijom na izrazito desničarskoj platformi¹ do koje je došlo između dva rata a posve prevladalo nakon drugog svjetskog rata.

U svom često i militantno izražavanom antikomunizmu pogotovu nakon drugog svjetskog rata zapadnoevropski socijaldemokratizam je postao najveći izraz reformizma, konformizma, oportunističkoga i interklasizma u modernom radničkom pokretu.² Činjenica što je ova politička misao prevladavala u zapadnoevropskom političkom prostoru, koji je doživljavao eko-

¹ Branko Pribičević, «Dileme i proturječnosti socijaldemokracije», *Marksizam u svijetu*, 4—5/1977.

² *Ibidem*.

nomski procvat nakon rata, utjecala je na opredjeljenje socijaldemokracije za društveno-ekonomske odnose razvijenog državnog kapitalizma koji može osigurati uspješan i harmoničan ekonomsko-politički razvoj primjenom kejnzijskog instrumentarija, naročito ako se na vlasti nalaze socijaldemokratske stranke. Na taj se način socijaldemokracija identificirala s postojećim državno-kapitalističkim društveno-ekonomskim odnosima ispravljajući doduše neke njihove mehanizme u duhu socijaldemokratskog reformizma kako bi se ostvarila četiri imperativa razvijenog kapitalističkog društva građanske demokracije: stabilne, kontinuirane i zadovoljavajuće stope društveno-ekonomskog rasta, stabilne cijene, visok stupanj zaposlenosti i stabilan i kontinuiran porast realnih dohodaka širokih slojeva stanovništva.³

To su bile »zlatne godine« života u razvijenim industrijskim zapadnim zemljama kada je zaista moglo izgledati da ponešto popravljeni i na neki način kontrolirani tržišni mehanizam može još za dugo vremena osigurati socijalni mir u tim zemljama. Na drugoj strani globalno lansirani principi slobodnog tržišta osiguravali su jakim industrijama i privredama razvijenih zemalja nesmetan prodor na tržišta tek oslobođenih zemalja u razvoju (dok su neke od njih tek bile u procesu političke dekolonijalizacije), kao i nesmetan pristup do njihovih prirodnih resursa što im je sve omogućavalo da u kombinaciji s kontroliranim tržišnim privređivanjem u vlastitim zemljama osiguravaju dovoljno sredstava za čuvanje socijalnog mira. U takvoj se situaciji zapadnoevropski socijaldemokratski pokret zadovoljavao tek da ukaže na neke marginalne negativnosti djelovanja kapitalističkih društveno-političkih odnosa u razvijenim zemljama, kao što je primjerice bilo jačanje monopola transnacionalnih kompanija, ali nije dovodio u pitanje njihovu društveno-ekonomsku suštinu.

To je bio i uzrok zadržavanja socijaldemokratske teoretske misli u zapadnoevropskom političkom prostoru, dakle u prostoru razvijenih zapadnih zemalja, dok je događajima izvan njega bila tek marginalno okrenuta, posebno kad je riječ o globalnim ekonomsko-političkim problemima. Ako se može govoriti o izlaženju iz političkog prostora razvijenih zapadnih zemalja to se prije svega odnosi na odnose s istočnoevropskim socijalističkim zemljama koji su također bili jedan segment odnosa socijaldemokracije prema komunizmu uopće. Tako je primjerice bilo najprije potrebno da dode do određenog »omekšavanja« ranije veoma krutih pozicija socijaldemokracije prema dijalogu s komunistima da bi Willy Brandt kao kancelar SR Njemačke mogao i na državnoj razini započeti svoje povijesno otvaranje prema Istoku.

Doduše sama Socijalistička internacionala neprestano je pokazivala tendenciju da svoje redove proširuje socijalističkim i socijaldemokratskim strankama na svim kontinentima osim Australije.⁴ To se prije svega iskazivalo u osnivanju regionalnih organizacija, pa je tako početkom pedesetih godina osnovana Azijska socijalistička konferencija, a nešto kasnije i Regio-

3
Ibidem.

4
Arsen Jovanović, »Socijalistička internacionala — nove pojave i tendencije«, Treće poglavlje zbornika *Zapadna Evropa i socijalizam*, IMPP, Beograd, 1977.

nalni sekretarijat za Latinsku Ameriku. Svi su ti pokušaji oživljavani i u šezdesetim godinama, ali nisu donijeli više od vegetiranja regionalnih filijala. Neki autori smatraju da je najveća korist za socijaldemokratski pokret od svega toga bila u činjenici što se on na taj način ipak približio shvaćanju problematike zemalja u razvoju, što je međutim ostajalo na razini verbalnog i načelnog »razumijevanja« za probleme tih zemalja.⁵

Do značajnog obrata dolazi nastupanjem ekonomske krize koja je početkom sedamdesetih godina pogodila svjetsku privredu pa tako i kapitalističke zemlje. Počelo je s monetarnom nestabilnošću, uvođenjem »plivajućih« umjesto fiksnih tečajeva, odvajanjem dolara od zlata (demonetizacija zlata) što je sve kulminiralo smitsonijanskim sporazumom o slobodnom formiranju cijene zlata. Sve je to prethodilo ili se prožimalo s povećanjem cijena nafte 1973. godine što se pokazalo samo posljedicom mnogo dublje krize. Socijaldemokrati nisu, protivno raširenim vladajućim mišljenjima u razvijenim zemljama, za takvu krizu sasvim »okrivili« povećanje cijena nafte ali da se nisu sasvim snašli svjedoči i korespondencija trojice lidera zapadnoevropske socijaldemokracije Willyja Brandta, Bruna Kreiskog i Olafa Palmea. Dok su na primjer jedni još 1972. iznosili i takve stavove kao što je onaj da je »kapitalizam ukroćen« (Brandt) drugi su već bili svjesni da »tržišna privreda ne može dati rješenje problema budućega razvoja« (Palme).⁶

Sve su te ocjene dalje razvijene sve do spoznaja kolika je cijena plaćena za »zlatno doba čovječanstva« od pedesetih do sedamdesetih godina. Tako primjerice Palme piše o mnoštvu ljudi isključenih iz radnog procesa, uništavanju okoliša, snažnoj promjeni struktura, koncentraciji ekonomske moći, sve većoj stopi inflacije, ograničenosti sirovinskih izvora i o potrebi da se rude, energija, zemlja, voda i ostali prirodni resursi razumnije i racionalnije koriste.⁷ To je već napisano u travnju 1974. godine kad su se počele osjećati posljedice većih cijena nafte, ali činjenica da su se takve misli počele pojavljivati već početkom sedamdesetih godina svjedoči da vodeći socijaldemokratski teoretičari i političari, iako su bili razočarani otkazivanjem mehanizma državnokapitalističkoga sustava uz brižljivu ali blagu kontrolu socijaldemokratskih vlada, nisu ipak upali u pogrešku da politički pojednostavne problem traženjem uzroka za sve te procese u većim cijenama nafte. To se poslije odrazilo i na njihov stav prema prijedlozima zemalja u razvoju o ostvarivanju novog međunarodnog ekonomskog poretka.

Svjetska ekonomska kriza ozbiljno je poljuljala pouzdanje socijaldemokracije u djelovanje mehanizama državnog kapitalizma, posebno u djelovanje tržišta, pa je sada trebalo i teoretski odgovoriti na neka pitanja i dileme koja su zadirala u samu suštinu socijaldemokratske teoretske misli. Nije čudo što je zbog toga došlo i do polarizacije u samom pokretu, jer njegov značajan, naravno, desni dio ne može prihvatiti činjenicu da je

5
Ibidem.

6
Više o tome u objavljenj o korespondenciji Brandta, Kreiskog i Palmea u časopisu *Marksizam u svetu*, 4—5/1977.

7
Ibidem.

riječ o krizi kao zakonitom produktu proturječnosti imanentnih sistemu. Kako je zapravo cijeli socijaldemokratski pokret bio, a i sada je još sastavni dio toga sistema i njemu je u cjelini, koliko god realni bili njegovi vodeći teoretičari i političari, bilo teško priznati kako je riječ o krizi strukture kapitalističkih društveno-ekonomskih odnosa.

Ta je dvojba, unatoč pozitivnom procesu u samom pokretu, još uvijek neraščišćena i tu je glavni uzrok još uvijek nejasnog stava socijaldemokracije prema problemima zemalja u razvoju na području ekonomskih odnosa između njih i razvijenih zemalja. To je ujedno i područje gdje se teoretska nejasnoća u opredjeljenju između raznih društveno-političkih sistema prenosi i na globalni nivo na području međunarodnih ekonomskih odnosa. Glavno pitanje koje se tu postavlja glasi je li riječ o strukturalnoj ili cikličnoj krizi. Jasan odgovor na njega opredjeljuje ponašanje svake zemlje, svake političke strukture, svakog političkog pokreta prema problemima međunarodnih ekonomskih odnosa pa tako i prema odnosima između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju.

Razvijene zemlje — i Zapada i Istoka — svaka grupa na svoj način, zastupaju stav da je riječ o cikličnoj a ne strukturalnoj krizi međunarodnih ekonomskih odnosa. To se moglo primjerice uočiti i kroz izlaganja predstavnika tih zemalja na Petom zasjedanju UNCTAD u Manili u svibnju 1979. godine.⁸ U procjeni sadašnjih svjetskih ekonomskih teškoća prvi je i osnovni stav predstavnika istočnoevropskih socijalističkih zemalja bio da je sve što se posljednjih godina u svjetskoj privredi događa posljedica krize kapitalizma koja je počela u sedamdesetim godinama. Govori se o interakciji cikličnih i strukturalnih uzroka krize, pri čemu se prednost daje cikličnim uzrocima — iz razumljivih ideoloških razloga. Jer ako je neki sistem opterećen cikličkim krizama onda ga treba iz temelja mijenjati, jer su krize njemu nešto imanentno. A ako je riječ o strukturalnim uzrocima, promjena strukture može se obaviti postupno i evolutivno, pri čemu društveno-ekonomski odnosi ne moraju podnositi brže i značajnije promjene.

Zanimljivo je da se pri ovom objašnjenju stav ove grupe zemalja objektivno podudara sa stavom razvijenih zapadnih zemalja. I one smatraju da su uzroci sadašnjih ekonomskih teškoća cikličnog karaktera čemu, međutim, ne pridaju takvo političko značenje kao što to čine istočnoevropske zemlje, jer, naravno, smatraju da ciklični karakter privrednih kretanja, koja nastaju na osnovi kapitalističkih proizvodnih odnosa, nisu razlog za prevladavanje takvih odnosa. Dakle, dok obje grupe razvijenih zemalja smatraju — naravno svaka zbog svojih razloga — da su uzroci sadašnje krize ciklični, zemlje u razvoju smatraju da su uzroci krize strukturalnog karaktera iz čega slijedi njihova borba za promjenu strukture svjetske privrede.

Na ovom vrlo značajnom, a možda i odlučujućem teoretskom pitanju, socijaldemokracija polaže svoj veliki ispit kad je riječ o njenim odnosima prema zemljama u razvoju koji predstavljaju dio širenja njene teoretske

8

Report of the UN Conference on Trade and Development on its Fifth session, TD/268, TD/268/Add 1, July 1979.

misli izvan zapadnoevropskog političkog prostora, pa tako i izvan političkog prostora razvijenih zemalja. Hvatajući se u koštac s problemom koji se nametnuo posljednjih nekoliko godina — s problemom globalizacije ideološke i klasne borbe — socijaldemokracija, kao i svaki drugi politički pokret, mora pronaći prave odgovore na pitanja koja se tu postavljaju želi li da i dalje bude jedan od faktora globalnih političkih i društveno-ekonomskih kretanja.

Kako na ovom pitanju — dilemi oko cikličnih i strukturnih uzroka sadašnje svjetske ekonomske krize — postoji jasna polarizacija i na globalnoj razini, nije čudo da do nje dolazi i unutar pojedinih političkih pokreta. Naravno riječ je samo o pokretima unutar razvijenih zemalja, jer su zemlje u razvoju i nesvrstane zemlje već davno raščistile to pitanje opredjeljujući se za strukturno tumačenje uzroka krize. Kad je riječ o socijaldemokraciji na ovom se pitanju prvi puta opaža jedna od polarizacija iz koje proizlazi jedna od glavnih karakteristika politike socijaldemokracije prema zemljama u razvoju u posljednje vrijeme. Riječ je o sve značajnijim razlikama u politici socijaldemokratskog pokreta na globalnoj razini, najviše izraženog u stavovima Socijalističke internacionale, prema zemljama u razvoju, u odnosu na politiku socijaldemokratskih vlada u pojedinim zapadnoevropskim državama. Pri tome su socijaldemokratske vlade naglašeno restriktivne u usporedbi s politikom Socijalističke internacionale prema zemljama u razvoju i uopće prema promjeni međunarodnih ekonomskih odnosa tj. prema ostvarenju novog međunarodnog ekonomskog poretka.

Podsjetimo li se na uvodnu konstataciju o dva aspekta politike socijaldemokracije prema ZUR — političkom i ekonomskom — tada se u svjetlu dosadašnjih istraživanja može uočiti da se i razlike između politike SI i politike nekih socijalističkih vlada prema ZUR najviše ispoljavaju kod njenog ekonomskog aspekta. Iako ima, pogotovu u posljednje vrijeme, razlika i u političkom aspektu, one su mnogo manje izražene, jer je samo po sebi riječ o zauzimanju stavova bez posebnih obaveza, dok ostvarenje novog ekonomskog poretka traži od onih koji se za njega opredjeljuju ispunjavanje određenih potpuno konkretnih obaveza, pogotovu kad je riječ o razvijenim zemljama. Prema tome upravo je ekonomski aspekt odnosa prema zemljama u razvoju, koji se globalno izražava u pregovorima za ostvarenje novog ekonomskog poretka, poprište velikih dilema i idejnog raščišćavanja unutar socijaldemokracije. Pri tome se socijaldemokratski pokret na globalnoj razini izražen kroz SI više bavi teoretskim aspektom tih raščišćavanja, teoretskim udaljavanjem od državnog kapitalizma kao sistema koji nudi odgovore na društveno-ekonomske probleme današnjice, dok socijaldemokratske vlade imaju sasvim praktičan zadatak tj. da to teoretsko udaljavanje pomire s pragmatičnim potrebama jedne, po ustrojstvu, u suštini kapitalističke države koja je socijalni mir uspijevala sačuvati uglavnom zahvaljujući povoljnijem njenom položaju u međunarodnim ekonomskim odnosima. S tog je stajališta njihov zadatak mnogo teži jer je obvezatiji iz čega proističe i njihov negativniji stav prema ostvarenju novog međunarodnog ekonomskog poretka.

2. Politika socijaldemokratskih vlada ili zemalja u kojima je utjecaj socijaldemokracije značajan u odnosu na ZUR i NMEP

2.1. Uvodne napomene

U novijoj strategiji politike socijaldemokracije u širenju globalnog utjecaja jedan od značajnih njenih slojeva predstavljaju politike socijaldemokratskih vlada ili zemalja u kojima je utjecaj socijaldemokracije toliki da utječe na formiranje državne politike. Taj se sloj, taj se dio socijaldemokratske političke strategije može označiti na primjer »najnižim«, jer se odvija na nacionalnoj razini, ali se može označiti i suštinski »najutjecajnijim«, jer se formira na osnovi realne ekonomsko-političke situacije u određenim zemljama kao i međunarodnog okruženja unutar kojega te zemlje žive. Stoga je taj sloj političke strategije vezan određenim realnim i vrijednosnim ograničenjima što ga u svakodnevnoj pragmatičnoj politici oslobađa obveza poštivanja idejnih i teoretskih postulata pokreta, ali ga zato obavezuju ograničenja i uvjeti u kojima djeluje upravo ta svakodnevna pragmatična politika određene zemlje. Stoga ta razina nacionalnih socijaldemokratskih političkih strategija u odnosu prema ZUR i NMEP u pragmatičnoj politici nije obavezna da poštuje dogovorene zaključke na međunarodnoj, nadnacionalnoj razini što dovodi do razlika u političkoj strategiji na ta dva nivoa.

Zemlja u kojoj je utjecaj socijaldemokracije ne samo najznačajniji, nego je i formalan, jest SR Njemačka. Uz razne nijanse, socijaldemokratska stranka u toj je zemlji na vlasti već 14 godina. Istodobno je to i zemlja koja ima izrazito značajnu ulogu u međunarodnim ekonomskim odnosima, pa tako politika njene socijaldemokratske vlade ima posebno značenje kad je riječ o raspravama o implementaciji NMEP-a. Od njenog stajališta u velikoj mjeri zavise i stajališta ostalih razvijenih zapadnih zemalja u pregovorima o promjeni međunarodnih ekonomskih odnosa u odnosu na prijedloge ZUR. Stoga ćemo posebno analizirati nacionalnu politiku socijaldemokratske vlade SR Njemačke u odnosu na ZUR i NMEP, kao i unutrašnje ekonomsko-političke razloge takve politike.

Od ostalih zemalja u kojima je utjecaj socijaldemokracije značajan analizirat ćemo stav vlade Velike Britanije u svjetlu okolnosti znatnog utjecaja i značenja Laburističke stranke u toj zemlji koja je članica Socijalističke internacionale. Iako uloga stajališta Velike Britanije u formiranju stavova razvijenih zapadnih zemalja u pregovorima oko NMEP-a nije niti izdaleka toliko značajna kao što je to slučaj sa značenjem stava SR Njemačke, britanski je stav zanimljiv najviše zbog toga što odražava stav nekada najveće svjetske kolonijalne sile prema zahtjevima ZUR za ekonomskom dekolonizacijom. On na taj način posredno odražava i stav socijaldemokrata jedne takve zemlje prema ovim problemima, što nije bez značenja u kompleksnoj analizi ovog nacionalnog sloja politike socijaldemokracije prema ZUR.

Za kraću analizu u ovom kontekstu također su zanimljiva i stajališta dvije manje zemlje u kojima je utjecaj socijaldemokracije značajan, a katkad i vladajući. Riječ je o Švedskoj i Nizozemskoj čiji stavovi u pregovorima oko NMEP-a imaju određenu težinu, jer su dosad pokazivali najviše razumijevanja za stavove i prijedloge ZUR. Na taj su se način ovi stavovi i najviše približili globalnoj političkoj strategiji socijaldemokracije prema ZUR, formuliranoj u stavovima i zaključcima SI.

Kao poseban oblik ovog sloja političke strategije socijaldemokracije prema ZUR javlja se politika Evropske ekonomske zajednice prema ZUR i NMEP-u. Ona je naravno na neki način i sinteza nacionalnih politika, ali i više od toga. Naime u svakodnevnoj pragmatičnoj politici EEZ je ponudila nekoliko konkretnih modela suradnje jedne grupe razvijenih industrijskih zemalja s određenom grupom ZUR koji na neki način konkuriraju prijedlozima za ostvarenje NMEP-a. Riječ je o modelima koji više poštuju ekonomske interese ZUR od mehanizama dosadašnjih međunarodnih ekonomskih odnosa, ali ne žele da zahvate u strukturu međunarodnih ekonomskih odnosa i svjetske privrede u cjelini, kao što to čini Brandtova komisija koja je u tom smislu otišla mnogo dalje. To je najprije tzv. Lomé konvencija između zemalja EEZ i 58 zemalja u razvoju Afrike, Kariba i Pacifika. Zatim su tu modeli suradnje EEZ sa zemljama Magreba (Alžir, Maroko, Tunis) i sa zemljama ASEAN-a (Filipini, Malezija, Singapur, Tajland i Indonezija). Takva suradnja koju ove ZUR prihvataju, u nedostatku boljih rješenja, na realpolitičkoj osnovi predstavlja jedan značajan element pragmatične socijaldemokratske politike prema ZUR, koji se istodobno najviše oslanja na tradicionalne socijaldemokratske teoretske zasade ekonomskog liberalizma, uz postepeni pragmatični reformizam, zadržavajući strukturu svjetske privrede kao i strukturu društveno-ekonomskih odnosa u razvijenim zemljama kakva je i, čak što više, nudeći je kao model ZUR s kojima se na taj način surađuje.

2.2. Nacionalna politika SR Njemačke prema ZUR i NMEP

Ova se politika formira na osnovi ekonomsko-političkog položaja SR Njemačke u svijetu, a posebno u okviru razvijenih zapadnih zemalja što je istodobno okvir i uzrok razvoja unutrašnjopolitičkih društveno-ekonomskih odnosa. Riječ je naime o zemlji u kojoj se socijaldemokracija dugo borila da bi mogla doći na vlast, a da bi to postigla morala je praviti mnoge pragmatične političke, pa i teoretsko-ideološke kompromise. Da bi mogla opstati u zapadnonjemačkom političkom prostoru nakon drugog svjetskog rata socijaldemokratska stranka SR Njemačke (SPD) morala je zauzeti jasan stav prema raznim pitanjima koja su se postavljala u to vrijeme pred zapadnoevropsku socijaldemokraciju u njenoj ideološkoj homogenizaciji na desničarskoj platformi. Stoga se zapadnonjemačka socijaldemokracija morala jasno distancirati od komunizma, kao i prihvatiti ekonomski liberalizam na načelima slobodnoga tržišta koji je u to vrijeme zaista omogućio razvijenim zapadnim zemljama velike stope razvoja.

Ono što su svojega autentičnog zapadnonjemački socijaldemokrati mogli u to vrijeme ponuditi bile su reforme usmjerene prema održavanju socijalne ravnoteže i mira u zemlji. Kad se pokazalo da je zemlja dovoljno ekonomski bogata i politički jaka da može zadovoljiti interese raznih socijalnih grupa stvorili su se uvjeti i za preuzimanje vlasti, pa tako sve od 1966. SPD u raznim varijantama sudjeluje ili je na vlasti.⁹ Naravno sve dok se nije pojavila ekonomska kriza nije bilo niti razloga da SPD mijenja politiku, jer je uspješno održavala socijalni mir u zemlji uz visoke stope ekonomskog razvoja i poboljšavanje standarda svih socijalnih grupa.

Naravno usprkos socijaldemokratskoj vladi i njenoj socijalnoj politici, SR Njemačka je u suštini ostala kapitalistička država u kojoj prevladava zakon profita. Vlada je međutim uspjela stvoriti i jake sindikate i radničke saveze koji su uvijek nalazili zajednički jezik s kapitalističkim ponašanjem poslodavaca. Razlog je jednostavan: privreda je vrlo jaka, najmodernija od svih zapadnoevropskih ekonomija (nakon rata su u razrušenu zemlju uvedena posve nova postrojenja, dok su njeni zapadnoevropski partneri radili sa zastarjelom opremom koja u ratu nije toliko stradala). Osim toga dugo je vremena SR Njemačka bila pošteđena izdataka za naoružanje, jer nije smjela razvijati vlastite vojne snage, pa je ostajalo više sredstava za namirenje drugih budžetskih potreba. I konačno ovako jaka privreda našla se, formiranjem EEZ, u vrlo povoljnoj konkurentskoj situaciji, jer nije više bilo carinskih ili bilo kakvih drugih prepreka njenoj ekspanziji u Zapadnoj Evropi¹⁰. Sve je to utjecalo na situaciju u kojoj je vladi ostajalo dovoljno sredstava da se namire zahtjevi svih socijalnih grupa u zemlji.

No takva je povoljna situacija stvorila privrednu strukturu koja je u velikoj mjeri povezana sa svjetskom privredom. Privreda SR Njemačke u velikoj je mjeri ovisna od međunarodnog kretanja kapitala, obujma investicija, pa je tako i životni standard u toj zemlji (i mogućnosti održavanja socijalne ravnoteže) vitalno ovisan od stanja u međunarodnim ekonomskim odnosima a posebno od razine mogućnosti slobodne trgovine. Na drugoj opet strani zemlja je vrlo siromašna, čak i siromašnija od mnogih drugih razvijenih zemalja, u sirovinama, pa je tako i funkcioniranje njene privrede ovisno od redovnog snabdjevanja i cijena sirovina na svjetskom tržištu.

Stoga je vrijeme konjunktornog poleta u razvijenim zapadnim zemljama do početka sedamdesetih godina omogućilo privredi ove zemlje da se uvrsti u red najjačih i najznačajnijih u svijetu. To je druga industrijska zemlja u svijetu (u posljednje je vrijeme Japan pomiče na treće mjesto), druga zemlja u svijetu po udjelu njene vanjske trgovine u svjetskoj trgovini,

9

Činjenica što je SPD ušla u vladajuću (Veliku) koaliciju koristeći privrednu krizu u nacionalnim razmjerima i što ju je uspjela prevladati koristeći lojalnost i privrženost sindikata i radničke klase, upravo govori o tome da je zemlja, unatoč privremenoj recesiji, bila dovoljno bogata i sta-

bilna da je prevlada postepenim balansiranjem socijalne ravnoteže već prema realpolitičkoj potrebi i situaciji.

10

Oko 50 posto zapadnonjemačke vanjske trgovine odvija se sa zemljama EEZ.

zemlja s izrazito visokim deviznim rezervama i viškom platne bilance,¹¹ pa tako i s izrazito visokim nacionalnim dohotkom po stanovniku. Sve su to bili uvjeti koji su omogućavali očuvanje socijalne ravnoteže u zemlji što je imalo i službeni naziv što ga je dao bivši kancelar član Kršćansko-demokratske stranke (CDU) Ludwig Erhard. Riječ je o terminu »socijalna tržišna privreda« koji nije bio službeno upotrebljavan za vrijeme socijaldemokratskih vlada, ali je suština ostala ista.

Da bi društveno-ekonomski sistem u zemlji zasnovan na takvom privrednom mehanizmu mogao funkcionirati trebale su dakle postojati dvije glavne pretpostavke: konjunktura u svjetskoj privredi koja je preko efekata visokih stopa rasta međunarodne trgovine omogućavala visoke stope rasta u nacionalnoj privredi. Kada je došlo do recesije u svjetskoj privredi to je moralo imati i odraza na stanje u privredi SR Njemačke. Naravno ne odmah, jer je to zemlja s dosta rezervi i mogućnosti da preko efekata vanjske trgovine i izvoznih cijena svoje teškoće prebaci na druge. Ali neki su se problemi, koji su počeli narušavati socijalnu ravnotežu, počeli već prvih godina krize pojavljivati: zbog opadanja realne stope rasta u 1975. na 3,3 posto (prema 6 posto prethodne godine) te je godine nezaposlenost prvi puta nakon dugo vremena prešla brojku od milijun ljudi. U pomirenju interesa socijalnih grupa glavno je sredstvo postao budžetski deficit: u 1974. iznosio je oko 11,5 milijardi maraka, a u 1975. godini čak 55 milijardi maraka s daljom tendencijom povećanja¹² što je sve izazivalo nestabilnost u privrednim kretanjima i u ekonomsko-političkoj situaciji u zemlji.

U takvoj se situaciji socijaldemokratska vlada teško održavala na vlasti. Stoga nije niti čudo što je nakon što je zamijenio Brandta sadašnji kancelar Helmut Schmidt bio prisiljen otići udesno i na unutrašnjem i na vanjskopolićkom planu. Na unutrašnjem planu šansa da se SPD održi na vlasti bila je u novom i strožijem obuzdavanju ili discipliniranju zahtjeva sindikata, što, kako je ocijenjeno, nije mogao postići Willy Brandt, a to je na vanjskopolićkom planu imalo odraza u sve odlučnijem izbjegavanju međunarodnih materijalnih obveza kako bi se stvorio veći manevarski prostor za održavanje socijalnog mira u zemlji. Novinski su komentatori u vrijeme izbora 1976. godine izbacili slogan kako Schmidt ne samo da mora smanjiti nezaposlenost i povećati stopu rasta nego mora dobiti i izbore.

Iz takve situacije, koja se do danas promijenila samo na gore, izvire i svakodnevna pragmatična politika socijaldemokratske vlade SR Njemačke prema ZUR i NMEP. Ona je na jednoj strani opredjeljena činjenicom da je za konjunktorno funkcioniranje njene privrede potrebna visoka stopa međunarodne trgovine u kojoj onda na načelima slobodnog tržišnog privredivanja bolje prolazi onaj tko je konkurentniji. Stoga od svih stavova ZUR u

11

U 1974. godini, prvoj godini svjetske ekonomske krize, vanjskotrgovinski višak iznosio je 24 milijarde maraka, da bi od tada opadao i, prema procjenama IFO-instituta u 1979. godini, prvi put nakon 15 godina zemlja imala deficit od oko 2 milijarde maraka.

12

Svi podaci uzeti iz izvještaja IFO-instituta iz Münchena za određene godine.

pregovorima o mjenjanju međunarodnih ekonomskih odnosa SR Njemačka jedino prihvaća stavove o potrebi ukidanja protekcionističkih barijera u svijetu. Naravno kad je riječ o potrebi preferencijalnog tretmana proizvoda ZUR na tržištima razvijenih zemalja njeni stavovi više nisu toliko jasni što sve proizlazi iz spoznaje da joj je njen povoljniji položaj u međunarodnim ekonomskim odnosima u proteklom razdoblju omogućio toliku ekonomsku snagu da, koristeći ekonomski liberalizam slobodnog tržišta, može uvelike jačati svoj ekonomski položaj.

Stoga je SR Njemačka izričito protiv bilo kakvih »dirigističkih koncepata o upravljanju svjetskom privredom«¹³. Taj se stav sastoji u ocjeni da, ako već postoji »socijalna tržišna privreda« na nacionalnom planu, to isto ne može funkcionirati na nadnacionalnom tj. međunarodnom planu. Institucionalno uvođenje socijalnih elemenata u međunarodne ekonomske odnose jednostavno ne može funkcionirati, jer ne postoji neka svjetska vlada koja bi pravično i uspješno arbitrirala u socijalnom smislu.¹⁴ Zbog toga se socijalni elementi mogu u svjetsku privredu unijeti jedino kroz solidarnost i pomoć.

To je klasičan stav razvijenih zemalja i predstavnici SR Njemačke na svim su dosadašnjim konferencijama o promjenama međunarodnih ekonomskih odnosa bili najortodoksniji protivnici bilo kakvih strukturnih promjena u svjetskoj privredi. Za njih svjetska privreda sasvim dobro funkcionira, potrebna su joj doduše manja prilagođavanja, a za sve probleme najviše su krive cijene nafte.¹⁵ Zapadnonjemački su predstavnici također odlučni protivnici Integralnog programa stabilizacije cijena sirovina uz osnivanje Zajedničkog fonda smatrajući ga oživotvorenjem dirigističkog principa u svjetskoj privredi. Tek pod velikim pritiskom pristaju na neke koncesije oko osnivanja Zajedničkog fonda,¹⁶ ali ne daju nikakav doprinos da se on i formira što se može uočiti i iz činjenice da je već početkom 1979. dogovoreno da se Fond formira do kraja 1979., ali to još nije učinjeno. Na svim konferencijama o tom pitanju predstavnici SR Njemačke su među onima koji najviše utječu na odugovlačenje rasprava, što utječe i na tempo donošenja odluka.¹⁷

U takvim se raspravama ističu svi glavni argumenti razvijenih zemalja u odnosu na prijedloge ZUR. Kad se govori o solidarnosti traži se da bude obostrana (misli se pritom na redovno i jeftino snabdjevanje naftom i sirovinama), zatim se najviše inzistira na podjeli ZUR između manje i srednje razvijenih te proizvođača nafte, te se posebno upućuje na potrebu reformi i u samim ZUR kako bi se pomoglo siromašnijim slojevima. Kod

13

Peter Hermes, »Deutsche Verantwortung in der Weltwirtschaft«, *Aussenpolitik*, Zeitschrift für internationale Fragen, 3/1977.

14

Ibidem.

15

Iz govora ministra privrede SR Njemačke Hansa Frierichsa i Graffa Lambsdorfa na Četvrtom i Petom zasjedanju UNCTAD, 1976. u Nairobiu i 1979. u Manili.

16

Graff Lambsdorf u Manili: Kao i ostale razvijene zemlje ispunit ćemo obaveze prema Zajedničkom fondu.

17

Report of the UN Negotiating Conference on a Common Fund under the IPC on its third session, TD/IPC/CF/CONF/19.

svega se toga posebno u prvi plan ističu modeli suradnje EEZ sa ZUR kroz Lomé konvenciju, te suradnju Zajednice s ostalim grupama ZUR, koji su upravo zasnovani na konceptu solidarnosti uz očuvanje postojeće strukture svjetske privrede.¹⁸

Trenutna situacija u izbornoj 1980. godini također ne omogućava donošenje prognoza o promjeni stava SR Njemačke u odnosu na ZUR. Slobodnije procjene govore da bi čak i jedna konzervativnija vlada od ove socijaldemokratske mogla imati više razumijevanja za probleme ZUR, jer ne treba imati toliko obzira prema ideološkim zasadama koje su bile temelj probijanja zapadnonjemačke socijaldemokracije prema vlasti u proteklom razdoblju. U svakom slučaju zauzimanje stavova oko globalnih pregovora na izvanrednom zasjedanju Generalne skupštine UN o međunarodnoj strategiji razvoja bit će još jedan kriterij pomoću kojega će se moći ocijeniti ima li promjena u politici socijaldemokratske vlade SR Njemačke prema ZUR. Zasad se još uvijek ta politika može ocijeniti kao najizrazitiji primjer najortodoksnijeg i najbeskompromisnijeg stava ovog nacionalnog sloja globalne politike socijaldemokracije prema ZUR i NMEP, naravno u negativnom smislu.¹⁹

2.3. Nacionalna politika Velike Britanije prema ZUR i NMEP

Faktori koji u većini zemalja opredjeljuju njihovu vanjskopolitičku strategiju u cjelini — unutrašnji politički odnos snaga i privredna struktura, kao posljedica određenog mjesta zemlje u međunarodnim ekonomsko-političkim odnosima — u Velikoj Britaniji su predstavljeni odnosom između Konzervativne i Laburističke stranke, te naslijeđenom privrednom strukturom iz vremena dok je ova zemlja bila vodeća kolonijalna sila. Iz činjenice da se Laburistička stranka u većini svojih mandata morala da bi se održala na vlasti povezati s kapitalom²⁰ može se izvući zaključak da se to moralo osjetiti i u njenom stavu prema ZUR i NMEP. Na drugoj strani postojeća privredna struktura prisilila je i Laburističku stranku, dok je bila i na vlasti, da što je moguće više izbjegava preuzimanje novih međunarodnih obaveza za koje bi teško bilo namaknuti sredstva a da se ne ugrozi socijalni mir u zemlji.

Prije svega riječ je o dugogodišnjoj britanskoj proizvodnoj orijentaciji. Prostorno relativno mala Velika Britanija je od nekadašnje imperije naslijedila snažnu (ali i zastarjelu) industriju orijentiranu na izvoz gotovih pro-

18

Vidi odjeljak posvećen analizi ovih modela.

19

O kakvom je pragmatičnom stavu riječ pokazuje i podatak da službena pomoć SR Njemačke za razvoj (koja bi na osnovi obaveza iz Druge dekade razvoja trebala iznositi 0,7 posto društvenog proizvoda)

iznosila u 1977. godini 0,27 posto u odnosu na još uvijek nedovoljnih 0,32 posto u 1970. godini.

20

David Coates, «Laburistička partija i borba za socijalizam», *Marksizam u svetu*, 4—5/1977.

izvoda. No, ta se industrija ponajviše oslanjala na jeftine uvozne sirovine i plasman gotovih proizvoda, što je dopuštalo da se, na drugoj strani, zanemaruje produktivnost. Kako je u isto vrijeme brzo rasla produktivnost britanskih industrijskih konkurenata (posebno SR Njemačke), koji su unutar zajedničke EEZ mogli bez carine prodavati svoje proizvode, britanska je industrija sve više gubila na ugledu i moći.

Kad su se 1974. godine cijene nafte naglo povećale za četiri puta, britanska se industrija našla u najtežoj krizi od svih industrija u razvijenim zemljama. Poslije se počela oporavljati zahvaljujući u prvom redu tome što su se u međuvremenu pojavile dvije okolnosti: počela se iskorištavati nafta u britanskome dijelu Sjevernoga mora što je, uz realni pad cijena uvozne nafte (zbog pada vrijednosti dolara) omogućilo ispravljanje platne bilance, koja je krajem 1978. godine već postala uravnotežena. Na domaćem planu sređivanju situacije pomoglo je odricanje radnika koji su pristali da neko vrijeme ne štrajkaju i da se zadovolje manjim tj. »zamrznutim« plaćama, kako bi kompanije imale veći manevarski prostor za povećanje produktivnosti i povećanje plasmana britanske robe na svjetskim tržištima.

Sve su te događaje pratile ili čak uvjetovale političke promjene u zemlji. Sve od 1964. do 1970. godine na čelu zemlje nalazila se laburistička vlada, koja je, u tada još uvijek relativno povoljnoj svjetskoj ekonomskoj situaciji, uspjevala održavati socijalnu ravnotežu u zemlji i tako ispunjavala jedan od prvih zadataka nacionalne politike socijaldemokratskog pokreta. No već su se u to vrijeme počeli naslućivati znakovi političke erozije unutar same stranke. Njen je radikalniji dio počeo sve više optuživati vodstvo za preveliko skretanje u socijaldemokratski reformizam, u pravljenje kompromisa, pa čak i vrlo čvrstu spregu s kapitalom, što je doduše uvijek bila karakteristika politike Laburističke stranke. Međutim kako su se potkraj šezdesetih godina već počeli naslućivati počeci svjetske ekonomske krize, koja je trebala označiti kraj »zlatnog doba« državnog kapitalizma u zapadnoevropskim zemljama, Laburistička je stranka počela gubiti vezu i s kapitalom i s elektoratom. Kako je britanska privreda prva počela osjećati znakove nadolazeće krize (funta je već potkraj šezdesetih godina počela preživljavati krizu od koje se tek danas polako oporavlja) stranka koja je imala tu »nesreću« da u tom trenutku bude na vlasti morala je preuzeti i odgovornost za takvu situaciju. Rezultat je bio poraz na izborima 1970. godine.

U razdoblju kad nije bila na vlasti između 1970—74. godine nastavio se proces radikalizacije stranke, koji je počeo u vrijeme dok je stranka bila na vlasti. Ta je radikalizacija na političkom planu obuhvatila i težnju za širenjem političkog utjecaja izvan nacionalnih granica, jer se osjetilo da se u nacionalnim granicama politika stranke ne može isptljati iz začaranog kruga pravljenja neprestanih kompromisa s kapitalom, povremene radikalizacije, kojemu je opet slijedio val gušenja radničkih zahtjeva da bi se došlo na vlast, pa opet gubitak vlasti itd. Tako je lijevo krivo Laburističke stranke već 1966. godine nastupalo u nekim vanjskopolitičkim pitanjima otvoreno opoziciono prema vladinoj politici vlastite stranke. Takav je sukob došao tako daleko da je čak stranačka konferencija 1966. godine osudila podršku koju je vlada davala američkim akcijama u Vijet-

namu. Konferencija održana 1967. donijela je rezolucije uperene protiv stanja u Vijetnamu i Grčkoj, dok je konferencija iz 1968. odbacila planove vlade u pogledu Rodezije.

Kako je vrijeme vladavine Konzervativne stranke od 1970—74. bilo i vrijeme početka velike svjetske krize kapital je opet zatražio pomoć radnika preko Laburističke stranke. Trebalo je opet disciplinirati radničku klasu, a to je samo mogla Laburistička stranka koja je u međuvremenu uspjela opet zadobiti povjerenje većine članstva upravo time što je njeno rukovodstvo podržalo proces radikalizacije. I tako je zahvaljujući podršci radničke klase laburistička vlada zaista i uspjela, u vrlo nepovoljnom globalnom ekonomsko-političkom okruženju, ublažiti utjecaj posljedica svjetske krize na ekonomiju zemlje.

Inflacija je tako počela jenjavati, pa se od 25 posto 1974., spustila na 17 posto 1977., da bi se 1978. godine spustila na 8 posto. Nezaposlenih je doduše još uvijek bilo 6 posto ili 1,3 milijuna, ali u općem britanskom socijalnom smirenju taj problem nije bio toliko opasan. Opasno je bilo nešto drugo: što su više godine prolazile konkurentna sposobnost britanske industrije na svjetskom tržištu i dalje je bivala sve slabija, pogotovu kad je riječ o tradicionalnim industrijskim sektorima kojima je ova zemlja čitavo jedno stoljeće zahvaljivala svoju ekonomsku prevlast u svijetu: sektorima crne metalurgije i tekstilne industrije.

Istodobno se međutim povećavao raspon između zarada u Britaniji i drugih razvijenih zemalja. Prosječna nadnica u bruto iznosu na sat iznosila je 1978. godine u Velikoj Britaniji 9, u Japanu 12,30, u SAD 16,90, Nizozemskoj 19,30, SR Njemačkoj 19,50, a u Belgiji 19,80 zapadnonjemačkih maraka. Slične su razlike postojale između plaća poslovođa, dok je kod industrijskih radnika situacija slična, a uz to belgijski, francuski i zapadnonjemački radnici imaju osiguranu i trinaestu plaću.²¹

U tim zemljama se zbog produktivnije privrede moglo dozvoliti da i radnici više sudjeluju u sistemu stvaranja profita na osnovi razlike između cijena sirovina i cijena industrijskih proizvoda na svjetskom tržištu. Britanski ekonomski stručnjaci bili su međutim svjesni slabosti svoje privrede, pa su se opredijelili za štednju. Za 1979. godinu bilo je tako predviđeno povećanje plaća za 5 posto, ali kako je očito došao kraj suradnji laburističke vlade i radničke klase na obuzdavanju nezadovoljstva radnika zbog opadanja životnog standarda, Callaghanova se laburistička vlada početkom 1979. godine suočila s novim valom radničkog nezadovoljstva, štrajkovima itd., što je opet poljuljalo socijalnu ravnotežu u zemlji.

Na sve je to došlo širenje privredne recesije u cijelom svijetu, jer su se cijene nafte opet realno povećale, dok se svjetski ekonomski problemi nisu suštinski ni počeli rješavati, tako da je laburistička vlada na sebe opet morala preuzeti sve te teškoće, što je imalo za rezultat novi poraz na izborima sredinom 1979. godine. Konzervativna stranka naslijedila je međutim jednu izgledniju situaciju najviše zahvaljujući činjenici što će zem-

lja uskoro postati izvoznik nafte, što doduše neće automatski riješiti probleme nekonkurentnosti britanske privredne strukture, ali će ipak odteretiti platnu bilancu. Stalna opasnost koja pritom neprestano ostaje jest da ova nekonkurentna privreda sve teže dobija prostora na svjetskom tržištu, što će jačanjem vrijednosti funte²² dobiti na značenju, jer izvozna roba tada postaje skuplja. Privredna struktura ove zemlje je dakle takva da čak niti pozitivna platna bilanca, uz stabilnu vrijednost valute, ne obećava stabilan ekonomski razvoj.

To će opredjeljivati i ponašanje vlada ove zemlje prema međunarodnim ekonomsko-političkim pitanjima, a posebno prema ZUR i NMEP. Kad je riječ o ponašanju laburista, kao protagonista politike socijaldemokracije u toj zemlji, tada je njihovo sudjelovanje u globalizaciji politike socijaldemokracije na međunarodnoj razini do sada bilo sasvim nezatno. Osim opisanih rezolucija o Vijetnamu i Rodeziji, u razdoblju radikalizacije pokreta, laburisti dok su bili na vlasti, a i u vrijeme opozicije, nisu obraćali puno pažnje na probleme ZUR i na suradnju s njima. Ponašali su se kao i u kolonijalno vrijeme kad je Engels pisao kako »britanska radnička klasa veselo jede svoj dio onoga što ostvaruje monopol Engleske na svjetskom tržištu«.

Takav stav izvire iz povijesnog opredjeljenja Laburističke stranke za potčinjavanje klasnih nacionalnim interesima. Tako je bilo u vrijeme dok je Engleska bila kolonijalna sila,²³ a tako je bilo i u najnovije vrijeme početkom sedamdesetih godina, kad je Laburistička stranka objavila Manifest (1970.) o nacionalnom jedinstvu i privrednom rastu. Sam Harold Wilson neprestano je isticao svoju zabrinutost za nacionalne interese i suverenitet Engleske, što je sve imalo za posljedicu i dalje korištenje povoljnijeg položaja Velike Britanije kao industrijski razvijene zemlje na svjetskom tržištu u odnosu na ZUR. Kao i druge radničke i socijaldemokratske stranke u razvijenim zemljama, i Laburistička je stranka Velike Britanije smatrala da najbolje može pomoći vlastitoj radničkoj klasi ubiranjem plodova privilegiranog položaja svoje zemlje u međunarodnim ekonomskim odnosima, i raspodjeljujući ih na osnovi svojeg shvaćanja, kao odraz shvaćanja svojeg elektorata, u svrhu održavanja određene razine socijalne ravnoteže u zemlji.

Čak što više Laburistička je stranka, ako je željela udovoljiti zahtjevima obiju socijalnih grupa, morala imati još više materijalnog manevarskog prostora, pa je stoga morala još više inzistirati na održavanju postojećih međunarodnih ekonomskih odnosa. To se može vidjeti i iz istupanja predstavnika laburističke vlade Velike Britanije na Četvrtom zasjedanju UNCTAD,²⁴ gdje se Britanija uvrstila među zemlje koje su dava-

22 U 1980. godini vrijednost britanske funte sve je stabilnija i ona je jedina valuta koja nije kao većina drugih valuta oslabila u odnosu na dolar.

23 O tome David Coates piše: »Tokom cijele svoje povijesti stav Laburističke stranke prema klasnim interesima bio je uvjetovan potrebom poštovanja šireg nacionalnog interesa... Zapravo priznavanje nacio-

nalnog interesa bilo je logična posljedica shvaćanja da postoje osnove za kompromis i ustupke konkurentskih klasa u industrijskom društvu«.

Marksizam u svetu, 4—5/1977.

24 Report of the UN Conference on Trade and Development on its Fourth session, TD/217, July, 1976.

le najveći otpor rezolucijama o osnivanju Zajedničkog fonda za stabilizaciju cijena sirovina. Slično se ponovilo i na konferencijama o osnivanju Zajedničkog fonda u Ženevi. Na drugoj strani, na Petom zasjedanju UNCTAD, 1979. u Manili predstavnik konzervativne vlade Velike Britanije bio je već umjereniji iako naravno niti on nije podržao zahtjeve ZUR o promjeni strukture svjetske privrede.

Takva privredna struktura i situacija u zemlji i na njoj izrasla struktura političkih odnosa dovela je do dosta »nemuštog« stava Velike Britanije u odnosu na ostvarenje NMEP-a. Njeni se predstavnici posebno ne ističu iz kruga predstavnika razvijenih industrijskih zemalja koji odbijaju prijedloge ZUR o ostvarenju NMEP-a. Ali naravno uvijek su vrlo lojalni i prema SAD i SR Njemačkoj, kao najvećim protivnicima ostvarenja NMEP-a, kao i cijeloj grupi razvijenih industrijskih zemalja u njihovoj organiziranoj i sistematskoj opstrukciji promjena međunarodnih ekonomskih odnosa.

Kad je riječ o nacionalnoj britanskoj politici socijaldemokracije u odnosu na ZUR i NMEP, izraženoj kroz politiku Laburističke stranke, može se ocijeniti da je ona u tom smislu još konzervativnija od same politike Konzervativne stranke,²⁵ tako da ne doprinosi tendencijama globalizacije politike socijaldemokracije na međunarodnoj razini. Situacija u britanskoj privredi kao i u političkom odnosu snaga u zemlji nije takva da bi se u tom pogledu u doglednoj budućnosti moglo nešto promijeniti.

2.4. Nacionalna politika Švedske i Nizozemske u odnosu prema ZUR i NMEP

Za razliku od situacije u SR Njemačkoj i Velikoj Britaniji može se ocijeniti da su faktori koji su u tim zemljama opredjeljivali njihovu vanjskopolitičku strategiju, pa tako i odnos prema ZUR i NMEP — privredna struktura i unutrašnji politički odnos snaga — u Švedskoj i Nizozemskoj djelovali na nešto drukčiji način. Privredna situacija i struktura bila je nakon drugog svjetskog rata u obje zemlje takva da nije zaoštrila u tolikoj mjeri borbu za političku vlast kao što je to bio slučaj u SR Njemačkoj i Velikoj Britaniji. Zbog takve relativno povoljne unutrašnje situacije i vanjskopolitička strategija Švedske i Nizozemske bila je nešto drukčija i ispoljavala mnogo više razumijevanja za problem drugih, što se jasno uočilo i u njenom mnogo blažem odnosu prema ZUR i NMEP.

Zahvaljujući cijeni koju je u ratu postigao švedski čelik, zahvaljujući međutim prije svega švedskoj industriji koja je ostala pošteđena ratnih razaranja što je Šveđanima poslije 1945. godine osiguralo jedinstven položaj među zapadnoevropskim zemljama, mogla je nastati »zemlja blago-

25

Zanimljivo je da je upravo Konzervativna vlada Margareth Thatcher sudjelovala u planu rješavanja situacije u Zimbabveu, što

je nakon izbora donijelo pobjedu i vlast progresivnoj stranci Roberta Mugabea.

stanja« gdje se je načelo održavanja socijalne ravnoteže i mira moglo gajiti na mnogo višoj razini nego u ostalim zemljama sa sličnim društveno-ekonomskim sustavom. Bilo je naime dovoljno sredstava, mogućnosti i manevarskog prostora da se mnogo više izlazi u susret zahtjevima svih socijalnih grupa nego u ostalim zemljama. Bila je to dobra ekonomska osnova za održavanje na vlasti socijaldemokratske Švedske koja je sve do 1976. godine bila na vlasti neprekidno 44 godine.

U jednom intervjuu²⁶ sadašnji predsjednik Socijaldemokratske stranke Švedske i bivši predsjednik vlade, Olof Palme, koji je trenutno jedna od vodećih svjetskih ličnosti socijaldemokracije, jasno daje do znanja da smatra da kapitalizam nije sposoban da riješi mnoge probleme, isto kao niti komunizam. »Mi međutim pokušavamo — kaže Palme — s jednim slobodnim socijalizmom s demokracijom odozdo.« Intervju je vođen na temu uvođenja suodlučivanja u Švedskoj, pa je konstatirano da u ovoj zemlji poslodavci imaju mnogo manje mogućnosti da se tome suprotstave nego primjerice u SR Njemačkoj. Zanimljiv je iz ovog intervjua i stav Palmea o tržišnoj privredi. On kaže: »Postoje područja u kojima tržišna privreda ne funkcionira. Međutim sasvim je moguće da se planiranjem omogući primjerice stabilizacija i racionalizacija potrošnje energije.« A na pitanje da li to postizati pod cijenu ograničavanja rasta Palme odgo-laističkih ocjena i smjelih reformatorskih propozicija. U tom duhu poljska Potrebno nam je dakle jedno prijelazno razdoblje, razdoblje kočenja od desetak ili petnaest godina. I zato nam je upravo potrebno državno planiranje.«

Ovo govori i o Palmeovom shvaćanju socijaldemokratskog reformizma koje predstavlja korak dalje od shvaćanja ostalih socijaldemokratskih svjetskih političara. Palme je mogao to učiniti u prvom redu zbog povoljne ekonomske situacije u kojoj se Švedska nalazila tako da je imao više mogućnosti za zadovoljavanje interesa svih socijalnih grupa. To se konkretno provodilo porednom politikom, tako da su direktni i indirektni odbici u ovoj zemlji iznosili više od 40 posto primanja, na osnovi čega su zadovoljavane opće potrebe na vrlo visokoj razini, a da je istodobno bio osiguran i visoki standard zaposlenih i zadovoljavajući profiti za privatne poduzet-nike.

Na vanjskopolitičkom planu to se odrazilo u mnogo elastičnijoj politici i jasno izraženom distanciranju od politike blokova. Za vrijeme vijet-namskog rata švedska je socijaldemokratska vlada osuđivala američku poli-tiku pružajući azil američkim dezerterima. Isto je tako službena Švedska oštro osudila politiku apartheida na jugu Afrike kao i portugalsku koloni-jalnu politiku. Isto je tako bila na strani Sihanuka i Crvenih Kmera u njihov-joj borbi protiv američke agresije. Osuđena je također i uloga SSSR-a prili-kom događaja u Čehoslovačkoj, dok su sovjetski disidenti u Švedskoj naila-zili na manje razumijevanja nego u drugim zapadnoevropskim zemljama. I na kraju Švedska je uvijek odvajala za vrijeme trajanja Druge dekade razvo-ja UN (1971. — 1980.) 1 posto svog društvenog brutoproizvoda za pomoć zem-

26

Intervju hamburškom tjedniku *Der Spiegel*
iz studenoga 1975.

ljama u razvoju, dok mnoge zapadne zemlje nisu ispunjavale niti obvezu odvajanja 0,7 posto društvenog brutoproizvoda za iste svrhe.²⁷ Shodno tome predstavnici Švedske su na svim konferencijama o uspostavljanju novog međunarodnog ekonomskog poretka pokazivali više razumijevanja za probleme ZUR što se posebno pokazalo prilikom pregovora o formiranju Zajedničkog fonda za financiranje Integralnog programa stabilizacije cijena sirovina.²⁸

Međutim svjetska ekonomska kriza nakon 1973. godine pogodila je i švedsku privredu. Nekad najjače izvozne industrijske grane — brodogradnja, metalurgija, automobilska i tekstilna industrija — zapale su u teškoće zbog strane konkurencije što je u uvjetima zatvaranja svjetskog tržišta i sve manje njegove kupovne moći imalo posljedica i na vanjsko-trgovinsku bilancu Švedske. Tako je 1977. manjak platne bilance iznosio 3,4 a godinu dana kasnije 3,8 milijardi dolara. Stopa rasta se u 1977. prvi puta smanjila u odnosu na prethodnu godinu, a inflacija se u toj godini popela na 16 posto. Stopa nezaposlenosti približila se 10 posto, pa je to kompletiralo sliku ekonomske krize u zemlji.

Naravno da su se u smanjenom manevarskom prostoru smanjile i mogućnosti socijaldemokratske vlade za održavanjem socijalne ravnoteže. To je imalo za posljedicu gubitak na izborima 1976. godine i dolazak na vlast koalicije tri građanske stranke, koje pokušavaju povećanom fiskalnom pomoći domaćoj industriji u kombinaciji s protekcionizmom i plafoniranjem plaća izvući zemlju iz ekonomske krize. To još do danas nije uspjelo, o čemu svjedoči novi val štrajkova i radničkog nezadovoljstva u zemlji u proljeće 1980. godine.

U takvim pogoršanim mogućnostima očuvanja unutarne socijalne ravnoteže promijenila se i vanjska politika posebno u odnosu prema ZUR i NMEP. Jedino što je preostalo od socijaldemokratske politike jest odvajanje 1 posto društvenog bruto-proizvoda za pomoć ZUR. Međutim na pregovorima o uspostavljanju NMEP-a primjечen je mnogo hladniji odnos predstavnika Švedske što se posebno uočilo prilikom Treće konferencije UNIDO početkom 1980. godine u New Delhiju, kao i prilikom pripreme za novu rundu globalnih pregovora. I u jednoj i u drugoj prilici istupanja predstavnika Švedske ne izdvajaju se puno od istupanja predstavnika ostalih zapadnih razvijenih zemalja, barem ne u mjeri za koju bi se moglo reći da predstavlja put prema suštinskoj razlici u stavovima.

Pokazuje se tako da u slučaju odnosa Švedske prema ZUR i NMEP postoji značajna razlika kad je riječ o politici u odnosu na ponašanje SR Njemačke i Velike Britanije. Dok se za ove dvije zemlje može reći da bi čak desne stranke na vlasti mogle pokazivati više razumijevanja za

27

Treba, međutim, imati u vidu da švedskih 1 posto društvenog brutoproizvoda predstavlja apsolutno manju vrijednost nego, primjerice, američkih ili zapadnonjemačkih 0,3 ili 0,5 posto. Ipak to ne opravdava stavove SR Njemačke ili SAD o ovom pitanju, jer se je upravo na njihova veća sredstva

i računalo prilikom ustanovljavanja Druge dekade razvoja.

28

Report of the UN Conference on Trade and Development on its Fourth session, TD/217/July 1976.

problem ZUR nego stranke na vlasti članice Socijalističke internacionale u slučaju Švedske stvar je obrnuta. Koalicija građanskih stranaka promijenila je odnos prema ZUR i NMEP i zbog toga je socijaldemokratska opozicija upravo često i kritizirana. Teško je reći da li bi eventualno nova socijaldemokratska vlada Švedske u sadašnjoj ekonomskoj svjetskoj situaciji drukčije reagirala, ali je činjenica da su predstavnici građanskih vlada primjetno suzdržaniji na konferencijama o uspostavljanju NMEP-a nego što su to bili predstavnici socijaldemokratskih vlada Švedske u odnosu na prijedloge ZUR.

Slično se može reći i za stav vladc Nizozemske. Naime u toj je zemlji nakon četiri godine (od 1973. do 1977.) socijalistička vlada Laburističke stranke zamijenjena Demokršćansko-liberalnom koalicijom. Do toga je također došlo na temelju vanjsko-političkih kretanja koja su imala utjecaj na unutrašnjo-političke odnose u zemlji. Svjetska je ekonomska kriza naime zaustavila privredni razvoj zemlje, koji se također oslanjao na sada »kriznim industrijama« kao što su brodogradnja, metalurgija ili proizvodnja umjetnih tkanina. Na drugoj strani recesija u svjetskoj privredi odrazila se i na ulogu Nizozemske kao posrednika u vanjskoj trgovini i transportu (pa i financijskom poslovanju) razvijenih zapadnih zemalja, posebno zemalja EEZ, što je sve utjecalo na smanjenje mogućnosti za održavanje socijalne ravnoteže u zemlji.

Poslije likvidiranja kolonijalnog carstva nizozemska pomorska tradicija se nastavlja u okviru Atlantskog saveza u uskoj suradnji s oslobodivcima od njemačkih fašističkih okupatora — s Amerikancima i Britancima. Vijetnamski je rat međutim izmijenio neke činjenice. Nizozemci više nisu bili spremni da u potpunosti slijede američku politiku. Prvobitni anti-komunizam ustupio je mjesto većoj osjetljivosti za međunarodne probleme. Pod utjecajem izvjesnog »moralizma« obojenog kalvinizmom — koji je bio također i jedan od razloga što su Nizozemci relativno mirno napustili svoje kolonije — oni su sve više osjećali potrebu da zauzimaju vlastite stavove prema određenim problemima.²⁹

Vlada je počela povećavati financijska sredstva za suradnju s »trećim svijetom, budući socijalistički premijer Den Uyl je išao čak tako daleko da je Nixona nazvao »odbojnom alternativom« za demokratskog kandidata na američkim izborima za predsjednika izjašnjavajući se za senatora Georga McGoverna, vatrenog protivnika vijetnamskog rata. Vlada Den Uyla koja je 1973. došla na vlast, a u kojoj su se prvi puta našla dva socijalista — Van Der Stel na položaju ministra vanjskih poslova i Jan Pronk, na položaju ministra za suradnju i razvoj, izmijenila je akcente nizozemske vanjske politike.

Naravno Nizozemska nije napustila NATO, kako su to neki socijalisti željeli, ali se suprotstavila eventualnom ulasku Španjolske u organizaciju, a tada je stavljeno na dnevni red i postojanje diktatura u Portugalu i Grč-

²⁹

Mnogi, primjerice, smatraju da je zbog promjene politike dotadašnji ministar vanjskih poslova Joseph Luns napustio položaj

i otišao na mjesto koje bolje odgovara njegovim idejama — na položaj generalnog sekretara NATO.

koj. Jan Pronk je postao poznat u području suradnje sa ZUR time što se najotvorenije od svih predstavnika vlada razvijenih zapadnih zemalja zalagao za NMEP, a posebno za osnivanje Zajedničkog fonda za stabilizaciju cijena sirovina. Kad je riječ o Južnoafričkoj Republici ova se nizozemska vlada zalagala za ekonomski bojkot.

Takvo njeno ponašanje bilo je rezultat spoznaje da su sve više nestajale unutrašnje i vanjskopolitičke okolnosti koje su upravo nizozemske laburiste dovele na vlast. Naime, Laburistička je stranka došla na vlast na zakašnjelim valovima privrednog poleta u razvijenim zapadnim zemljama koji su počeli gubiti snagu upravo početkom sedamdesetih godina. Nove okolnosti s kojima se vlada susrela, odmah nakon stupanja na vlast, osjetila je vrlo bolno, jer je arapski embargo na isporuke nafte upravo osim SAD najviše pogodio Nizozemsku. U takvim okolnostima vlada je zauzela kurs globalizacije svoje vanjske politike koji se poklapao s u to vrijeme tek nagoviještenim pokušajima Socijalističke internacionale usmjerenim prema istom cilju.

Takav je kurs bio uvjetovan i ekonomskim potrebama. Naime za izrazito izovnu nizozemsku privredu (prihodi od izvoza čine 50 posto društvenog brutoproizvoda zemlje) pokazao se u doba recesije kao imperativ da diverzificira svoj izvoz³⁰ kako bi osigurala potrebnu stopu rasta i smanjila deficit platne bilance. Prvi put se deficit pojavio 1977. godine da bi se kasnije iz godine u godinu povećavao što je prouzrokovalo i smanjivanje stope rasta. Nakon kratkotrajnog oporavka nakon trenutnog privrednog poleta do kojeg je došlo 1977. i 1978. godine na osnovi smanjivanja realnih cijena nafte, u 1980. godini očekuje se novi pad stope rasta, povećanje inflacije i deficita.

To je prouzrokovalo i određeno vanjskopolitičko otvaranje prema ZUR koje bi trebale biti nova potencijalna tržišta za nizozemsku privredu. Stoga se taj kurs nije niti mjenjao nakon pada laburističke vlade 1977. godine, jer je također nova vlada osjetila potrebu za diverzifikacijom izvoznih tržišta kako bi otvorila kakve takve ekonomske, pa za sebe, i političke perspektive. Postoji međutim određena promjena u odnosu na politiku laburističke vlade. Sada se naime uvelike raspravlja o tome da se ta pomoć (koja čak iznosi 1,2 posto društvenog brutoproizvoda) poveže s podrškom izvoznih napora svoje privrede. Drugim riječima pomoć bi se uvjetovala omogućavanjem nizozemskoj privredi da se određene robe izvezu na tržišta određenih ZUR. Slično bi se postupalo i u slučaju otpisivanja dugova nekim ZUR u čemu je Nizozemska zajedno sa Švedskom do sada imala, kao jedna od rijetkih zemalja, vrlo značajnu ulogu.

Kad je riječ o istupanju predstavnika nove vlade Nizozemske u pregovorima oko uspostavljanja NMEP-a može se reći da je ovdje sličan slučaj kao i s predstavnicima građanske vlade Švedske. Na Trećoj konferenciji UNIDO i u pripremi globalnih pregovora primjećeno je isto zahlađenje

30
U devet zapadnoevropskih zemalja odlazi više od 70 posto nizozemskog izvoza, od čega čak 32 posto u SR Njemačku.

stavova iako su oni još uvijek, barem deklarativno, blaži od stavova nekih drugih zemalja. Teška ekonomska situacija u svijetu nije mimoišla niti nizozemsku privredu pa političari ove zemlje, kao uostalom i političari u drugim zapadnim zemljama, izlaz prije vide u zatvaranju nego u globalizaciji svoje vanjske politike, pa tako i ekonomskih odnosa s inozemstvom.

To je istodobno i ograničavajući faktor globalizacije politike socijaldemokracije. Primjeri nacionalnih politika svih zemalja koje smo analizirali, a u kojima je utjecaj socijaldemokratskih stranaka izrazit, pokazuju da unutrašnje pragmatične potrebe ovih zemalja opredjeljuju i njihovu vanjskopoličku strategiju i odnose. Kako je riječ o zemljama sa značajnim utjecajem socijaldemokracije to takva situacija opredjeljuje i globalnu politiku socijaldemokracije. Taj je dakle sloj globalizacije politike socijaldemokracije trenutno i najznačajniji i najutjecajniji, jer sve dobre proklamacije gube na suštini, sadržaju i dometu ako iza njih ne stoji konkretna politika zemalja u kojima je utjecaj socijaldemokracije značajan i gdje se socijaldemokracija u dužim vremenskim razdobljima nalazi na vlasti. Iz ovog svoga proturječja socijaldemokracija pokušava, uz ostalo, izaći i ponudom nekih modela suradnje sa ZUR koji više izlaze u susret njihovim interesima, ali čuvajući pri tome okvir postojjećih odnosa. Riječ je o modelima suradnje zemalja EEZ sa ZUR potpisnicama konvencije iz Loméa, zatim zemljama ASEAN i MAGREB-a.

2.5. Sporazumi zemalja EEZ s nekim grupama ZUR kao konkretni izraz socijaldemokratskog reformizma u odnosima prema ZUR

Kad se govori o sporazumima zemalja EEZ s određenim grupama ZUR tu se misli na tri takva sporazuma: Konvenciju iz Loméa u kojoj sudjeluje 58 zemalja u razvoju, najnoviji ugovor o suradnji sa 5 zemalja ASEAN (Filipini, Indonezija, Malezija, Singapur i Tajland) i pregovore o suradnji sa zemljama MAGREB-a (Alžir, Tunis i Maroko). Pri tome smatramo nepotrebnim ulaziti u analizu ovog posljednjeg tipa suradnje (sa zemljama MAGREB-a), jer još uvijek nije riječ o zaključenom ugovoru, već više o neformalnom pokušaju regulacije odnosa sa bivšim francuskim kolonijama, na osnovi suradnje u Sredozemlju. Zbog toga, barem zasad, ova suradnja ne predstavlja tip odnosa grupe razvijenih zemalja s grupom ZUR koji bi imali globalno značenje u kontekstu problema o kojemu se u ovom radu raspravlja.³¹

Drugi je slučaj s ostala dva tipa odnosa, jer je riječ o nekoj vrsti konkurentskog modela suradnji razvijenih i ZUR na osnovama NMEP-a. Riječ je o odnosima izraslim na osnovi sinteza nacionalnih politika zapadno-

31

Upravo u tome vide se proturječja nastupa socijaldemokracije prema ZUR-u, koja sputana na nacionalnim razinama ipak

uviđa da treba izaći u susret nekim zahtjevima ZUR-a želi li globalizirati svoj politički utjecaj.

evropskih zemalja članica EEZ prema ZUR koje zbog spomenutih i, na nekim primjerima, obrađenih ograničenja ne mogu prihvatiti modele suradnje sa ZUR na osnovama NMEP-a. Za njih su ti modeli suviše radikalni, pa zbog toga nude određene tipove reformističkih modela, koji zaista zemljama u razvoju pružaju neke pogodnosti u odnosu na postojeće međunarodne ekonomske odnose, ali ih i dalje ostavljaju u pozicijama monokulturnih snabdjevača sirovinama, pa tako i cementiraju odnose između razvijenih i ZUR, koje NMEP upravo želi promijeniti. Upravo zbog toga je takav tip odnosa jedan od izraza socijaldemokratskog reformizma, iako u svim zemljama EEZ nisu u svako vrijeme na vlasti socijaldemokratske vlade, nastalog na osnovama restriktivnih politika socijaldemokratskih vlada prema ZUR, ali na bazi spoznaje da u odnosima prema ZUR treba ipak učiniti korak dalje nego što su u stanju učiniti nacionalne vlade.

Krajem listopada 1979. godine u glavnom gradu Togo Lomé obnovljen je sporazum između ovaj puta 58 zemalja u razvoju i 9 zemalja EEZ. Riječ je o sporazumu koji je poznat pod nazivom »Konvencija iz Loméa«, a regulira ekonomske odnose između zemalja Afrike, Pacifika i Kariba (tzv. AKP zemlje) i devet zemalja EEZ. Prvi puta je ta konvencija zaključena 1975. godine pod nazivom »Lomé I«, a krajem 1979. je obnovljena za idućih pet godina pod nazivom »Lomé II«. Dok je »Lomé I« obuhvaćao 46 zemalja AKP, »Lomé II« je već obuhvatio 58 zemalja u razvoju AKP grupe. To povećanje pokazuje da su zemlje u razvoju zainteresirane za takvu vrstu suradnje, iako nisu zadovoljne njenim načelima i rezultatima što se pokazalo i prilikom obnavljanja ove konvencije. Tek na trećem sastanku krajem listopada dogovor je postignut, ali niti s njime zemlje AKP nisu zadovoljne, jer njegove odredbe ne obećavaju da će biti postignuti bolji rezultati nego što je to bilo u posljednjih pet godina za vrijeme djelovanja »Loméa I«.

Prvi ugovor te konvencije zaključen je za razdoblje od 1976. do 1980. godine, a nastao je kao neslužbeni nastavak prijašnjeg sporazuma zemalja EEZ i 18 afričkih zemalja, bivših francuskih kolonija zaključenog 1964. godine u Jaundeu u Kamerunu. Desetak godina kasnije u Loméu, tom su se sporazumu pridružile i neke nekadašnje britanske kolonije, pa je tako i Velika Britanija, kao novi član EEZ, na novi način formirala svoje ekonomske odnose u okviru Commonwealtha. Geneza nastanka konvencije govori i o njenoj svrsi: bivše metropole željele su i dalje s bivšim kolonijama održati strukturu kolonijalnog ekonomskog vezivnog tkiva, a istodobno politički pokazati kako su im spremne pomoći, dok su zemlje u razvoju nastojale zajedničkim snagama uspostaviti nove odnose s bivšim metropolama.³²

Konvencija »Lomé I« predviđala je tako trgovinske koncesije zemljama u razvoju uključujući slobodan pristup tržištu EEZ za 99,5 posto pretežno poljoprivrednih proizvoda zemalja AKP. Osim toga bila je predviđena pomoć od 4,4 milijarde dolara uglavnom za unapređivanje poljoprivrede kao

32
La convention de Lomé, *Notes et Etudes Documentaires*, La documentation française, 20. septembre 1976.

i fond od 400 milijuna dolara za kompenzaciju gubitaka izvoznih prihoda zemalja u razvoju zbog naglog pada cijena sirovina koje one izvoze. Riječ je o mehanizmu poznatom pod nazivom Stabeks kojega su zapravo razvijene zemlje suprotstavile idcijama Integralnog programa stabilizacije cijena sirovina tvrdeći da je pravedniji i efikasniji i da mnogo manje košta. To je bio i povod da razvijene zemlje, osobito članice EEZ a ponajviše SR Njemačka, počnu nuditi koncept konvencije kao putokaz u sređivanju odnosa između Sjevera i Juga, zapravo kao alternativu novom međunarodnom ekonomskom poretku.

Na osnovi svega ovoga mogu se ustanoviti ciljevi koji su ovom konvencijom trebali biti ostvareni. To su:

- jačanje trgovinske suradnje uz omogućavanje zemljama u razvoju većeg pristupa na tržišta EEZ bez reciprociteta,
- osiguranje izvoznih prihoda zemalja u razvoju stabilizacijom upravo izvoznih prihoda od sirovina, a ne stabilizacijom cijena sirovina,
- viši stupanj financijske i industrijske suradnje uz dinamičnost sistema koja omogućava da se u razdoblju trajanja ugovora revidiraju uvjeti transfera ako za to postoje opravdani privredni razlozi.

Ustanovljavanje tih ciljeva bilo je povod da se ne samo u razvijenim zemljama Konvencija iz »Loméa« ocjenjuje jednim korakom prema novom ekonomskom poretku, jer navodno sadržava dosta njegovih elemenata kao što su upravo stabilizacija izvoznih prihoda zemalja u razvoju, olakšavanje pristupa njihovih proizvoda na tržišta razvijenih zemalja itd.³³ Međutim rezultati postignuti za pet godina njenog djelovanja pokazuju da su globalni ekonomski odnosi između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju derogirali one ciljeve konvencije koji su smatrani dijelovima elemenata novog ekonomskog poretka u smislu da su djelovali upravo suprotno intencijama novog ekonomskog poretka. Pokazalo se tako da je Konvencija umjesto da postane dijelom elemenata novog ekonomskog poretka postala njegovim konkurentom tj. podlogom ili sredstvom upravo za odbijanje onih njegovih ideja koje su trebale da utječu na izmjenu međunarodnih ekonomskih odnosa.

To pokazuju i njeni konkretni rezultati. Umjesto da se izvoz zemalja u razvoju poveća u zemlje EEZ on se — relativno smanjio. Postignut je zapravo upravo obratan rezultat: udio uvoza zemalja AKP u ukupnom uvozu EEZ smanjen je od 7,4 na 6,7 posto, a izvoz zemalja EEZ u zemlje AKP povećan je od 5,5 na 7,3 posto. Ukupni obujam trgovine zemalja AKP i zemalja EEZ se doduše više nego udvostručio, ali na štetu zemalja AKP — njihov se vanjskotrgovinski manjak u odnosu na zemlje EEZ umjesto da se smanji osjetno povećao. Protekcionističke mjere koje su zemlje EEZ, kao i druge razvijene zemlje naročito u posljednje vrijeme pojačale u odnosu na proizvode zemalja iz drugih područja derogirale su ciljeve »Kon-

33

Pokazalo se da su socijaldemokratski političari iz ZUR-a također imali pozitivno mišljenje o ovoj konvenciji.

vencije iz Loméa« na tom planu — globalni je protekcionistički koncept razvijenih zemalja odnio pobjedu nad dobrim ciljevima regionalnog koncepta Konvencije.³⁴

Takav je proces posebno uočen u djelovanju Stabeksa. Taj je ugovor naime obuhvatio 34 proizvoda među kojima su najvažnija kava, kakao, drvo i željezna rudača. Zemlja proizvođač koja na svjetskom tržištu postigne manju cijenu za svoj proizvod u odnosu na prosječnu cijenu posljednje četiri godine dobija pravo na kompenzaciju. Taj mehanizam kompenzacije počinje djelovati tek kad gubitak premaši 7,5 posto od ukupne vrijednosti izvoza bogatijih zemalja AKP grupe, a 2,5 posto izvoza najsiromašnijih zemalja. Ako se cijene povećaju izvoznik mora po istom sistemu nadoknaditi razliku kupcu.

U svom je dosadašnjem djelovanju taj sustav pokazao niz slabosti, koje su ga dovele na rub relevantnosti kad je riječ o promjenama odnosa razmjene između proizvođača sirovina i proizvođača industrijskih proizvoda. Nedostatak sredstava su prva, ali ne i njegova najznačajnija slabost. Tako je primjerice 1975. godine predviđena svota od 75 milijuna Erea (obračunska jedinica konvencije: 1 Ere = 2,50 DM) bila dovoljna da nadoknadi samo smanjenje cijena drva i željezne rudače, dok su ostali proizvodi prepušteni zakonima tržišta. Pokazalo se nadalje da ukupna svota odvojena za Stabeks u okviru »Lomé I« od 375 milijuna Erea nije dovoljna za takvu kompenzaciju opadanja izvoznih prihoda zemalja proizvođača sirovina koja bi bitnije ublažila posljedice pogoršanja odnosa razmjene između njih i proizvođača industrijskih proizvoda. Globalni efekti realnog pogoršanja odnosa razmjene tako su i na ovom području derogirali ciljeve regionalnog koncepta.

Međutim druga je slabost mnogo značajnija. Iako je u sistem Stabeks ugrađena i potreba za ulaganjem u diverzifikaciju proizvodnje u zemljama u razvoju (nešto slično »drugom prozoru« Zajedničkog fonda Integralnog programa) efekt njegova djelovanja u ove četiri godine i opet je bio suprotan. Stabeks je kako se naime pokazalo više koristio nekim manjim zemljama kao što su Burundi, Benin ili Obala Bjelokosti, dok su slabije prošle zemlje s nešto raznovrsnijom privredom. To je tipični rezultat pokušaja da se otklone posljedice, a ne i uzroci problema. Budući da taj mehanizam počinje djelovati tek kada opadnu izvozni prihodi proizvođača sirovina, on ne ulazi niti u problematiku odnosa na tržištu — dakle ne djeluje na stabilizaciji cijena — niti u problematiku preobražaja kolonijalne monokulturne strukture privreda zemalja u razvoju. Tako unatoč svih proklamiranih ciljeva zapravo djeluje negativno, protivno intencijama novog ekonomskog poretka, jer se pojavljuje u ulozi čuvara postojećih odnosa razmjene i postojeće privredne strukture u svijetu koja je osnovni uzrok sadašnje ekonomske krize.

Zbog toga su prilikom početka pregovora o novom sporazumu zemlje AKP nastojale izboriti znatnije izmjene. U prvom su redu zahtijevale značajnije trgovinske koncesije, više pomoći razvitku industrije, veće garanci-

je da će se u okviru Stabeksa ostvariti njegovi još prije četiri godine proklamirani ciljevi itd. Nije međutim postignuto mnogo pa se ocjenjuje da je novi sporazum tek nastavak staroga uz neznatne izmjene.

Tako u pogledu trgovinskih koncesija Lomé II ostaje u starim okvirima. Najveći dio poljoprivrednih proizvoda zemalja AKP imat će i dalje slobodan pristup na tržišta EEZ, ali su od toga izuzeti oni poljoprivredni proizvodi koji su pod posebnom zaštitom agrarne politike Zajednice. Jedan od takvih proizvoda je primjerice goveđe meso što pogađa neke zemlje u razvoju, na primjer Botsvanu, jer je proizvodnja i izvoz ovog artikla za ovu zemlju od vitalnog značenja. Teoretski se lista izuzetaka od slobodne trgovine svodi samo na 6 posto, ali kako je riječ upravo o vitalnim proizvodima čiji bi uvoz iz zemalja AKP mogao ozbiljno konkurirati poljoprivrednicima u Zajednici očito je da se prilikom produljavanja trgovinskih koncesija više vodilo računa o interesima razvijenih.

Tome je dokaz i činjenica što je protokol o uvozu šećera iz zemalja AKP u zemlje EEZ ostao do 1982. godine nepromijenjen, a baš su mnoge od zemalja AKP značajni izvoznici šećera pa ih muče problemi velikih njegovih zalih. Kako međutim sličan problem imaju i zemlje EEZ, na ovom vrlo važnom području gdje su upravo razvijene zemlje mogle primjerom pokazati kako žele pomoći zemljama u razvoju nije postignut sporazum. Pa i sama činjenica što su i prije zaključivanja konvencije zemlje EEZ uvezile iz zemalja AKP 50 posto njihovog ukupnog izvoza dovoljno govori da nisu morale žrtvovati puno od svoga ekonomskog interesa prilikom zaključivanja Konvencije.

Pokazalo se i nadalje da su zemlje EEZ zainteresirane za uvoz minerala i tzv. kolonijalnih sirovina (čaj, kava, kakao) a ne hrane, iz zemalja AKP, pa takvom uvozu široko otvaraju granice. Diverzifikacija toga uvoza nije međutim za njih poželjna pa su tome cilju i podredili svoje stavove oko zaključivanja Konvencije. Tome su podredile i novosti u sistemu Stabeks. Lista proizvoda pod tim režimom povećana je od 34 na 44, pa on sada obuhvaća sve važnije izvozne proizvode zemalja AKP osim — opet šećera, govedeg mesa, ruma, sisala i duhana. Doduše uvjeti za korištenje sredstava Stabeks nešto su povoljniji: obvezati najmanji udio u izvozu pojedine zemlje da bi se primijenio režim Stabeksa smanjen je, a i minimalno smanjenje izvoznog prihoda za pojedini proizvod također je smanjeno.

Nov — i za zemlje u razvoju s razvijenim rudarstvom dobrodošao — jest novi investicijski fond za rudače koji obuhvaća bakar, fosfate, boksit, aluminij, mangan, kositar i (nakon prijelaznog razdoblja) željeznu rudaču. Sredstva toga fonda od oko 350 milijuna dolara, aktivirala bi se onda kad uslijed nepredviđenih okolnosti pojedinoj zemlji nije moguće održati proizvodnju ili izvoz odnosno kad te veličine padnu ispod 10 posto. Sredstva toga fonda služila bi obnovi proizvodnih potencijala ili poticanju prodaje u zemljama EEZ. Postignut je i sporazum o realnom povećanju pomoći, a izvan konvencije je predviđeno da Evropska investiciona banka može odobravati zajmove za razvitak rudarstva u zemljama AKP — u prvom redu radi smanjivanja zaostajanja istražnih radova te radi pojačanja tehničke i financijske suradnje. U tom smislu predviđeno je i jačanje udjela industrijskih poduzeća u takvim pothvatima, čime su se željele intenzivirati akcije na tom području.

Međutim i na ovom se primjeru pokazalo da su razvijene zemlje EEZ prilikom odobravanja ovakve vrste pomoći i suradnje vodile prije svega računa o svojim dugoročnim interesima. One su zaista spremne da pomognu zemljama u razvoju na eksploataciji i proizvodnji rudača, ali onih kojih je sve manje, gdje je trend svjetske potrošnje sve brži od trenda svjetske proizvodnje i gdje je trend rasta realnih cijena izrazit. Riječ je u prvom redu o kositru, bakru, boksitu, manganu, fosfatima — dakle o rudačama koje ulaze pod opisanim uvjetima u konvenciju. Na taj način zemlje EEZ žele zapravo osigurati opskrbu tim rudačama, čija je realna cijena sve veća, za dulje vrijeme i to pod za sebe povoljnim uvjetima, jer sistem Stabeks predviđa i kompenzaciju uvoznika ako cijene osjetnije pređu razinu za posljednje četiri godine.

Zemlje u razvoju članice Konvencije suočene su tako s opasnošću da ih Konvencija dugoročno postavi u teži položaj prema razvijenim zemljama nego kad je ne bi bilo. Razvijene se zemlje prilikom zaključivanja novog sporazuma uopće nisu libile da pokažu svoje namjere tj. da trgovinske koncesije ograniče samo na uvoz kolonijalnih sirovina i minerala, i da izvozne prihode stabiliziraju kod onih minerala gdje postoji opasnost jačeg dugoročnog rasta realnih cijena. Za sve to je ukupna financijska osnova Konvencije povećana od 3,4 na 5,6 milijardi Era (oko 78,8 milijardi dolara) pri čemu 35 najsiromašnijih zemalja AKP ima povoljniji tretman tj. pravo na bespovratna sredstva umjesto kredita koje dobijaju iz Stabeksa.

Postavlja se pitanje kakav je interes zemalja u razvoju da sudjeluju u ovoj konvenciji. Razlog je u činjenici da se nalaze u vrlo teškoj situaciji pa su prisiljene prihvatiti barem nešto, jer je i to bolje nego ništa. Položaj im je zapravo isti kao i položaj svih zemalja u razvoju koje su prisiljene prihvaćati razne oblike pomoći razvijenih zemalja često i pod nepovoljnim uvjetima znajući da im to dugoročno samo otežava položaj, iako trenutno rješava neke probleme. Međutim zemlje AKP, koje su također i članice »Grupe 77«, imaju dugoročno strategiju da se unutar Konvencije ipak izbore za što više elemenata novog ekonomskog poretka što su, doduše bezuspješno, pokušale i prilikom pregovora o novom sporazumu prijedlogom da Konvencija stvori povoljnije uvjete za industrijski razvoj zemalja u razvoju. To zbog otpora zemalja EEZ zasad nije uspjelo, ali se zemlje u razvoju nadaju da će pregovaračkom upornošću uspjeti da se za rješavanje ovih i sličnih pitanja otvori perspektiva kroz rad zajedničkog mješovitog organa. On bi usporedno s petogodišnjim djelovanjem »Lomé II« trebao biti centar nove faze pregovora kako bi »Lomé III« zaista predstavljao dio elemenata novog ekonomskog poretka.

Ugovor o suradnji između EEZ i pet zemalja ASEAN, još je nepovoljniji za ZUR od konvencije iz Loméa. Na osnovi rasprava o zaključenju tog ugovora koje su početkom ožujka 1980. godine održane u Kuala Lumpuru u Maleziji može se zaključiti da će zemlje ASEAN imati još manje pogodnosti u pristupu zapadnoevropskom tržištu poljoprivrednih proizvoda i tekstila nego zemlje po režimu konvencije iz Loméa. Zemlje EEZ su također odbile zahtjev zemalja ASEAN za stabilizacijom izvoznih prihoda onako kako ga uživaju zemlje potpisnice konvencije iz Loméa. Kao i u slučaju konvencije

iz Loméa dvije se strane nisu mogle niti sporazumjeti o zajedničkoj formulaciji klauzule o zaštiti stranih investicija. U tom je pogledu samo usvojeno načelo nediskriminacije kao i načelo reciprociteta u zaštiti inozemnih investicija.

EEZ se obavezala da će sve zemlje ASEAN tretirati kao zemlje u razvoju. U sporazumu je istaknuta želja da se poduzmu sve mjere »u granicama mogućnosti« unapređivanja privreda tih zemalja. Tako se posebno spominju akcije na području proizvodnje hrane, opskrbe stanovništva, razvitka poljoprivrede, te izgradnja i razvitak ustanova za odgoj i obrazovanje. Tom je formulom EEZ otvorila novu liniju u strukturiranju svoje opće koncepcije politike privrednog razvitka. Na listi prioriteta EEZ dolaze, nakon sredozemnih zemalja, zemlje AKP, potpisnice konvencije iz Loméa, zatim pet zemalja ASEAN, dok su tek na kraju ostale zemlje u razvoju.³⁵

Na taj je način zaokružena strategija suradnje EEZ sa ZUR kao značajni element alternative suradnji na osnovama NMEP-a. Iz strukturiranja koncepcije politike privrednog razvitka može se uočiti podudarnost sa strategijom zadovoljenja osnovnih potreba stanovništva ZUR koja predstavlja jedan od glavnih modela u stavovima razvijenih zemalja kad je riječ o problematici razvitka ZUR. Naravno zemlje EEZ pokušavaju unutar tih modela suradnje i zadovoljiti neke svoje interese — kako ekonomske tako i političke. Ekonomski se interesi, promatrajući kratkoročno, naime ne čine izuzetno značajnim, jer trgovina EEZ sa zemljama ASEAN čini tek 2,3 posto sveukupne vanjskotrgovinske razmjene Zajednice. Međutim gledajući na dulji rok zemlje EEZ, siromašne sirovinskim resursima, imaju razloga da jednim modelom odnosa, osiguraju stabilnu opskrbu sirovinama ostavljajući zemlje ASEAN, kao i zemlje potpisnice konvencija iz Loméa u položaju snabdjevača sirovinama.³⁶

No svakako je politički interes u ovom trenutku mnogo više prisutan i on na taj način predstavlja, možda i spontani, ali značajan element prodora politike socijaldemokracije u ovaj dio svijeta. U Aziji, izuzev Republike Koreje i Japana, socijaldemokracija nije, barem dosad, pokušala nekim značajnijim prodorima, pa bi se suradnja EEZ sa zemljama ASEAN, mogla ocijeniti kao i test ili opipavanje pulsa za mogućnosti prodora socijaldemokracije na taj kontinent. Pogotovu u novije vrijeme, kad su zbog situacije u Afganistanu, a pogotovu u Kampučiji, razvijene zapadne zemlje izuzetno zainteresirane za suradnju i kontakte sa zemljama ovog kontinenta koje osuđuju događaje u te dvije zemlje, ili su izravno od njih ugrožene.

Vjerojatno i zbog činjenice što se zemlje ASEAN, nalaze u grupi zemalja u razvoju, koje se nalaze u povoljnijem ekonomskom položaju od ostalih zemalja u razvoju, one nisu inzistirale na nekim posebnim zahtjevima za

35

Iz govora predsjednika Vijeća ministara EEZ Rene Monoryja, na Petom zasjedanju UNCTAD u Manili, svibanj 1979.

36

Zemlje ASEAN sudjeluju sa 80 posto u svjetskoj proizvodnji prirodnog kaučuka, sa 75 posto u proizvodnji tvrdog tropskog

drva, sa 80 posto u proizvodnji abakovog vlakna, sa 60 posto u proizvodnji palminog ulja i sa 50 posto u svjetskoj proizvodnji kokosovih oraha. Osim toga, ovo je područje značajan proizvođač nafte (Indonezija, pa i Malezija), kositra (Malezija), bakra, šećera, duhana, riže i začina.

zadovoljenje njihovih ekonomskih interesa od strane zemalja EEZ. Bilo im je dovoljno da sporazum sadrži klauzulu najpovlaštenije nacije čime je vladama, industrijskim i trgovačkim krugovima stavljen na raspolaganje instrument koji treba poslužiti za kasnije konkretnije akcije. To je osnova za širu suradnju, pa su na taj način i zemlje ASEAN dobile ono za što su politički zainteresirane s obzirom na situaciju u ovom dijelu svijeta. Očito od daljeg razvoja realizacije ovog sporazuma ovisi i ocjena mogućnosti prodora socijaldemokracije u ovo područje, ali je očito da je to sada u interesu i jednima i drugima i da se na taj način za socijaldemokraciju pojavljuje nova šansa za globalizaciju njene politike.

Opisani sporazumi EEZ sa određenim grupama ZUR predstavljaju dakle jedan od segmenata kompleksne politike socijaldemokracije prema ZUR i to više zbog svoje suštine, nego što je riječ o formalnom institucionaliziranju ove politike. Oni ukazuju na pokušaje da se u starim odnosima riješe neki problemi koji proizlaze iz zastarjele strukture svjetske privrede i da se pomoću toga proširi i politički utjecaj prema ZUR. Sa stajališta značenja ovog segmenta politike socijaldemokracije prema ZUR, može se zaključiti da je on u usporedbi s onima koji su dosad analizirani (na razini socijalističke internacionale i na neslužbenoj razini Brandtove komisije) ipak najznačajniji, jer je najkonkretniji. Naime dok Internacionalna zacrtava pravce buduće politike, što je značajno, ali zasad bez praktičnog rezultata, a Brandtova komisija neformalno predlaže neke strukturne promjene, nacionalne politike socijaldemokracije prema ZUR-u, sintetizirane u politici i sporazumima EEZ s određenim grupama ZUR, najznačajnije su, jer su stvarne, jer se odvijaju svakodnevno i tako predodređuju i ostale pravce globalne politike socijaldemokracije.

Kako sada stvari stoje opcije za budućnost daljeg stvarnog prodiranja politike socijaldemokracije prema ZUR-u mogu se promatrati samo s aspekta razine ovog nacionalnog segmenta njene politike. One će određivati i daljnje pravce njene politike u skladu s formiranjem političke volje u razvijenim zemljama koja će određivati i političke promjene u njima. Koliko politička situacija u razvijenim zemljama, u kojima je utjecaj socijaldemokracije jak bude dozvoljavala da se ide dalje u susret zahtjevima ZUR za ostvarenje NMEP-a, to će se više moći ostvarivati i akcije na nadnacionalnim razinama globalizacije politike socijaldemokracije. Ocjenjujući dakle sadašnju fazu politike socijaldemokracije prema ZUR s tog aspekta može se reći da se ona zasniva još uvijek na zasadama reformizma uz očuvanje postojećih odnosa kako na globalnim tako i u nacionalnim okvirima.

To, naravno, ometa i ograničava mogućnosti političkog utjecaja socijaldemokracije na globalnoj razini što se izražava kroz akcije Socijalističke internacionale. Na toj se razini, kao što je pokazano, uviđaju mogućnosti širenja političkog utjecaja u današnjem globalnom odnosu snaga i u tome se smislu čine veliki naponi, ali bez suštinske podrške socijaldemokratskih vlada u razvijenim zapadnim zemljama ili nacionalnih politika zemalja u kojima je utjecaj socijaldemokracije značajan, pokret će teško dobiti povjerenje zemalja u razvoju. Suštinske podrške, naravno u smislu konkretnih doprinosa za ostvarenje novog ekonomskog poretka nema što

bi istodobno značilo i realizaciju inače dobrih (pogotovu političkih) rezolucija Socijalističke internacionale.

Naravno, ne treba sasvim zanemariti niti domet političke podrške SI oslobodilačkoj borbi u nekim zemljama u razvoju, kao što je primjerice slučaj podrške sandinistima u Nicaragui ili borbi protiv apartheida i dominacije bijele manjine na Jugu Afrike, ali su njeni stavovi više od interesa kao izraz »stanja svijesti« socijaldemokratskih stranaka razvijenih zemalja ili kao mjerilo njihovih idicjnih ustupaka strankama i pokretima zemalja u razvoju, nego kao izraz stvarne i konkretne podrške borbi zemalja u razvoju protiv ekonomske i na njenoj osnovi političke ovisnosti od razvijenih zemalja. Na području konkretnije podrške dosad je možda najdalje otišla tzv. Brandtova komisija, koja iako nije bila službeno socijaldemokratska nosila je, zbog sastava svojega članstva a i zbog suštine pristupa, socijaldemokratsko obilježje no i njene su akcije ograničene postupcima onog sloja socijaldemokratskog ponašanja na razini vlada razvijenih zemalja za kojega se zasad još uvijek ne može vidjeti (a to je uočeno i na posljednjem 15. kongresu SI u Madridu u jesen 1980. godine) da bi mogao promijeniti svoje ponašanje i stav prema prijedlozima i interesima zemalja u razvoju.